Средновековни монетни съкровища от Русенския край

Антони Пенчев

Abstract: Medieval coin treasures from near Ruse: *The territory of Bulgaria are found over 2000 coin treasures with Lydian, Macedonian, Thracian, Roman, Byzantine, Persian, Greek, Turkish and other origins. Bulgaria, in its more than 1300-year history as a country began to strike coins probably sometime from 1218 to 1241, in the period of the reign of Tsar Ivan Asen II. In terms of Rousse region were found different in composition, content and number of coin treasures. Of research findings and artifacts can be defined as 14 in number found and existing coin treasures of Rousse region.*

Key words: *Rousse region, medieval, coin treasures, Bulgaria.*

ВЪВЕДЕНИЕ

На територията на България са открити над 2000 монетни съкровища с лидийски, македонски, тракийски, римски, византийски, персийски, гръцки, турски и друг произход. В своята над 1300-годишна история България, като държава, започва да сече монети вероятно някъде към 1218 – 1241 г., в периода на царуването на цар Иван Асен II. Съществуват и схващания, че това е станало и по-рано през 1185 – 1197 г. при царуването на най-големия от братята Петър, Асен и Калоян, Петър IV Белгун, но от намерените досега съкровища, няма такива доказателства. След цар Иван Асен II, монети секат и царете: Мицо Асен (1256 – 1257), Константин Асен (1257 – 1277), Георги I Тертер (1280 – 1292) и др. Последни собствени монети през Второто българско царство секат цар Иван Шишман (1371 – 1395) и цар Йоан Срацимир (1356 – 1396). През 1396 г. страната ни губи своята самостоятелност и за няколко века спира да сече монети. В Русенския край са намерени различни по състав, съдържание и брой монетни съкровища. От направените изследвания и археологически находки са установени 14 монетни съкровища от Русенския регион. Всички останали хипотези за повече намерени съкровища на територията на района остават недоказани от страна на специалистите и археолозите. Важно уточнение е, че всичко това се отнася само и единствено за периода X – XIV век, т.е. от времето на появата на парите в стопанството на феодална България и в частност на Русенския край, до края на Втората българската държава. [7].

ИЗЛОЖЕНИЕ

В статията си Йорданка Юрукова – "Български средновековни монети и печати" [1] се дават ясни сведения, базирана изцяло върху проучванията на Н. Мушмов – "Монетите и печатите на българските царе" (1924 г.), за монетите, сечени по време на Средновековната българска държава. Описани са стиловете, значимостта и подредбата за българската нумизматика. Приноси в това отношение има и големият български нумизмат Т. Герасимов. Печатите на българските царе също са разгледани, което ни дава шанс да разберем още подробности от техния живот. Интересен факт е, че и по онова време е имало имитации и фалшификации на монети, както на български, така и на чужди (най-вече византийски). Според материала, от който са изработени средновековните монети, те биват:

- *<u>Златни</u> (<u>перпери</u>);*
- *<u>Сребърни</u> (аспри);*
- *<u>Билонни</u>/Билонови (сплав на мед и сребро);*
- *<u>Медни</u>.*

Според формата се делят на плоски и корубести. Надписите са на български, по-рядко на гръцки език. Поради ограниченото място те са със съкращения, често представени само с няколко букви и знак за съкращение. От художествена гледна точка продължават византийската традиция, но са с по-схематична и понякога дори груба изработка. Гравьорите не се опитват да предадат обем на фигурите.

Основните изразни средства, с които си служат, са линията и точките. В българските монети се срещат изображения, които нямат аналог във византийско-славянското монетосечене, което ги обособява като отделна група.

Старобългарските монети са важен източник за историята на Втората българска държава. В публикациите обаче липсва цялостно проследяване на находките в Русенския регион и откриваме само информация, отнасяща се за страната ни като цяло.

Известно е, че монетите имат най-малко две функции; едната е пазарната, т.е. икономическата, и другата е демонстрирането властта на владетеля пред поданици и чужденци, както споделя в труда си Иван Йорданов [6]. Археологическите и историческите проучвания показват, че в Първата българска държава не е имало нужните условия за появата на монети за обслужване на пазара. Именно поради тази причина, сечене на български монети през този период няма, отсъстват и сведения за нещо подобно. Парично обръщение у нас се наблюдава вече чак към XI век и то благодарение на Византия. Именно по времето на Византийското владичество започва и търгуването с монети по нашите земи. Първите намерени монетни съкровища от Средновековието на територията на България, както и на Русенския край са от византийски монети. По-старите монетни съкровища могат да бъдат датирани към античността, те най-често са от лидийски, македонски, тракийски, римски, персийски и с друг произход.

След възстановяването на българската държава в края на XII век, византийските монети продължават да обслужват българските пазари, но тогава след превземането на Константинопол през 1204 г. от кръстоносците, се появява и нуждата от собствено българско монетосечене [4]. Първите български сечени монети могат да бъдат датирани към 1218 – 1241 г., т.е. времето на цар Иван Асен II. Знае се, че монетите са били златни, с корубеста форма. Интересното тук е, че са сечени и имитации на византийски монети [3]. Един исторически извор от X век(Ал-Масуди) доказва, че по-рано няма сечени български монети: *“Борджаните [българите] не познават нито динарите, нито дирхемите [арабски монети]; всички техни сделки, както и брачните договори, се извършват посредством волове и овце”.*

БЕЛЕЖКА

Най-масовите количества монети, които се намират у нас, са сечени от Константин Тих Асен (1257–1277) [2]. Тези монети са използвани изключително много в търговията на страната. Други български владетели, секли свои монети, са: Мицо Асен (1256–1257), Георги I Тертер (1280–1292), Теодор Светослав (1300 – 1321), Иван Александър (1331–1371). Последни през Второто българско царство собствени монети секат царете Иван Шишман (1371–1395) и Йоан Срацимир (1356 – 1396).

На територията на днешния Русенски край са намерени различни монетни съкровища [5]. Хронологически те се покриват с периода X – XIV век, т.е. те са от времето на появата на парите в икономиката на феодална България. В публикациите се интерпретира съставът, видът и местонаходищата на монетите. На базата на всичко това, в зависимост от това къде и кога са намерени, към кое време могат да бъдат датирани и от кой владетел са сечени, монетните средновековни съкровища от Русенския край могат да бъдат представени по следния начин:

- В село Кривина са намерени две монетни съкровища от типа византийски златни солида (Солид от латински: solidus твърд, масивен, е римска златна монета, пусната в обръщение през 309 г. от император Константин I Велики. Теглото ѝ било 1/72 от римския фунт (4,55 г). Тя заменила в качеството на основна златна монета ауреуса. През 314 г. е въведена в западната част на Римската империя, а през 324 г. – на цялата територия

на империята. Дълго време тя остава основната монетна платежна единица в Римската империя, а след това и в цяла Византия до края на XV век. Гръцкото название на византийския солид е номизма (nómisma), а в Европа е често наричана безант или бизантин. Освен солида, са се секли и златни монети със стойност 1/2 от солида (семис) и 1/3 от солида (триенс, във Византия по-известна като тремис). За намереното съкровище се предполага, че е от периода 945 – 959 г., т.е. времето на византийския император Константин VII Порфирогенет (913 - 959).

Обр. 1. Византийски златни солида от времето на император Константин VII Порфирогенет

- В град Бяла са намерени 4 златни солида, отново от коментирания вече период и император. За съжаление прекалено малко от голямото беленско монетно съкровище е достигнало до нас. Има сведения за значително доста по-голямо такова. Вероятно, обаче, то е ограбено и плячкосано през годините от недобросъвестни лица. Укриването и на трите съкровища от село Кривина и град Бяла се смята, че се е случило към края на X век, свързано с трагичните за българския народ и държава събития.
- В село Баниска, в местността Калето през 1964 г. е намерено съкровище от 137 билонови (сплав от малко злато, сребро и най-вече мед) монети. От тях 135 са български, а 2 на латински император, те са от периода: 1218 – 1240 г.

Обр. 2. Билонови монети от XIII век, намерени в Русенско, от които 135 са български

- В село Полско Косово, при вадене на камъни, в гърне е намерено съкровище от 195 монети, от които само 7 български, 182 латински и 6 монети на латинския император Теодор I Ласкарис (1208 – 1222). Датировката му е към 1220 – 1230 г. Съдържа и не малко имитации на византийски монети.

Обр. 3. Съкровище от 195 монети, от които само 7 български, 182 латински и 6 монети на латинския император Теодор I Ласкарис (1208 – 1222)

- В село Чилнов е намерено монетно съкровище с 1166 билонови номизми, 820 от тях са български, останалите са латински, византийски и никейски отново от времето на византийския император Теодор I Ласкарис (1208 – 1222),. Може да се датира към 1228 – 1240 г.
- В село Нисово е намерено съкровище от 330 билонови номизми, почти всички български, датира се към 1240 – 1250 г. Освен съставът му, много интересен факт е, че то илюстрира и началния период на едно икономическо явление в средновековна България – девалвация на билоновата номизма. Монетите от това съкровище са допълнително орязани или нарязани, поради обстоятелството, че стойността им е била по-ниска от тази на включената в монетите сплав.

Обр. 4. Допълнително орязани или нарязани монети, поради обстоятелството, че стойността им е била по-ниска от тази на включената в монетите сплав

- От село Красен са известни над 1600 билонови номизми, изцяло български, датира се към 1250 – 1260 г. Те също отразяват девалвацията на номизмата.
- Следващото открито съкровище е от село Пиргово, състоящо се от 76 златни византийски перпери (Перпера грц. πέρπυρον, е златна монета във Византия (XI - XIV век) и Средновековна България през XIII - XIV век. Българите я наричали още „златица“. Това название се е използвало и в Сърбия през XV век. Въведена е от Алексий I Комнин (1081 – 1118 г.) през 1092 г., когато византийският император провежда важна парична реформа с цел да укрепи златната единица на държавата. Отнякъде е намерено огромно за времето количество злато и започва да се сече монета със скифатена форма, тегло 4,4 - 4,5 г и чистота 20,5 карата. Тя

получава и ново име - "иперпирон" или по-популярното в нашите земи българизирано название - перпера. Множественото число на думата в среден род "иперпира" е възприето на български като единствено число на женски род – "и перпира", трансформирано в "(една) перпера". Перпери се секат до средата на XIV век, като през XIII – XIV век намалява твърде много златното им съдържание 16 - 11 карата. Първа българска златна монета, сечена по времето на Иван Асен II (1218–1241), е златна перпера, сечена е вероятно в чест на победата над Теодор Комнин в битката при Клокотница 1230 г. Досега е намерен само един екземпляр от нея. Това съкровище е от времето на Йоан III Дука Ватаци (1222 - 1254 г.). Намерено е в гърне, при вадене на камъни от кариерата край селото. Датира се към 1240 г. Изключително ценно и богато съкровище и може би едно от най-значимите, намирани на русенска територия.

Обр. 5. Първата българска златна монета, сечена по времето на Иван Асен II (1218 – 1241) - златна перпера, сечена в чест на победата над Теодор Комнин в битката при Клокотница 1230 г.

- От Средновековния град Червен има намерени три монетни съкровища с 4000,1883 и 1220 монети, повечето от тях български сребърни грошове, но и доста чужди монети, което се обяснява с търговията, водена в Червен. Могат да бъдат датирани след 1300 година.

Обр. 6. Български сребърни грошове от Средновековния град Червен

- В град Русе са намерени 1580 монети, повечето български сребърни грошове, основно датирани към 1330 – 1393 г.
- В село Червена Вода са намерени 45 екземпляра, последното до момента намерено съкровище на територията на Русенския край, датира се също към 1330 – 1390 г. Скриването и на двете съкровища от Русе и Червена Вода, се свързват с османските нашествия в региона с цел опазването им от чуждите завоеватели.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Далече сме от очакването, че в рамките на този доклад, бихме могли да представим всички монетни съкровища обстойно и пълноценно, поради малкия обем, с който разполагаме. Откриваните монетни емисии са ценни извори за осветляване миналото на Русенския край и българските земи. Въпреки това, на базата на цялостното ни изследване, можем да направим следните изводи:

- Българската държава и Русенския край започват да развиват паричното обръщение едва към XI век. Преди византийското владичество парите като платежно средство са рядкост или почти не се използват.
- Безспорно, когато говорим за монетосеченето в Средновековна България, трябва да го свързваме изцяло с царете на Второто българско царство от цар Иван Асен II до цар Йоан Срацимир. След падането на България под османска власт, за близо пет века, е обяснимо защо е преустановено сеченето на български парични средства, чак до времето след Освобождението.
- Русенският край е водещ фактор в политиката на Втората българска държава, изключително важен център в търговията между Азия и Европа. Фактът, че в средновековния град Червен са намерени три, а може би и повече съкровища, говори за силната му роля освен като духовен и административен център, но и като селище, стоящо на търговския път, свързващ столицата Търново с други части на континента.
- Всички намерени монетни средновековни съкровища от Русенския регион са доказателство за безценната, важна и неизменна роля на областта в развитието на българската държава, култура, търговия и икономика.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гюзелев, В., Йорданка Юрукова и колектив. История, изкуство и култура на Средновековна България. Сборник със статии. С., изд. Народна просвета, 1981г.

[2] Йорданов Ив. Монетосеченето на Константин Тих Асен (1257-1277). Нумизматични публикации, № 4,1974 г., 1 - 6.

[3] Йорданов Ив. Препечатани византийски монети. Нумизматични публикации, № 2 - 3,1975 г., 11 – 18.

[4] Йорданов Ив. За началото на монетосечене в Средновековна България. Нумизматични публикации, № 3, 1977 г., 3 - 23.

[5] Йорданов, Ив. Средновековни монетни съкровища в Русенски окръг (X – XIV век). Дунавска правда (Русе), № 66, 3 април 1981 г.

[6] Йорданов Ив. Средновековно българско монетосечене. Нумизматични публикации, С., 1982 г., 14 - 25.

[7] Красимира Кирова и колектив. Пълен каталог на българските монети. ИК "ICON", С., 1998 г.

[8] http://www.bulgariancoins.com/bg/

[9] http://www.numizmatika.com/

[10] http://www.numizmatika.start.bg/

За контакти:

Докторант Антони Пенчев, катедра *Педагогика, психология и история*, Русенски университет "Ангел Кънчев", apenchev@uni-ruse.bg